

Η ελληνική εκστρατεία στη Μικρά Ασία: Από τον γεωπολιτικό θρίαμβο στην στρατηγική διάψευση*

Υπό κ. **Κωνσταντίνας Ε. Μπότσιοι**, Αναπλ. Καθηγήτριας Σύγχρονης Ιστορίας και Διεθνούς Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και Επισκέπτριας Καθηγήτριας στη Σχολή Εθνικής Άμυνας (ΣΕΘΑ)

Με συμμαχική εντολή εν ονόματι του έθνους

Η ενσωμάτωση των συμπαγών ελληνικών πληθυσμών της Μικράς Ασίας αποτελούσε διακαή πόθο των Ελλήνων και συστατικό στοιχείο της Μεγάλης Ιδέας. Οι πληθυσμοί αυτοί είχαν διατηρήσει ανέπαφη την ελληνικότητά τους επί αιώνες και ήταν ιδιαίτερα εκτεθειμένοι στα οθωμανικά αντίποινα όποτε σημειώνονταν ελληνικοί απελευθερωτικοί αγώνες.¹ Εύλογα, η προοπτική ένταξης της Μικράς Ασίας στην ελληνική επικράτεια μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υπηρετούσε, τον στρατηγικό στόχο της ανάπτυξης του κράτους και στις δύο πλευρές του Αιγαίου, αλλά ενείχε και την ηθική υποχρέωση να δικαιωθούν οι αγώνες των Μικρασιατών για τις εθνικές υποθέσεις. Άλλωστε, η οργανική σύνδεση της Μικράς Ασίας με το ιδανικό της «Μεγάλης Ελλάδας» είχε υπάρξει θεμελιώδες κίνητρο για την παραμονή των Ελλήνων στον πλευρό των συμμάχων της Αντάντ από τις σημαντικές μάχες τους στα Βαλκάνια² μέχρι και την εκστρατεία κατά των μπολσεβίκων στην Ουκρανία (1919). Η μακρόσυρτη συνεισφορά νομιμοποιούσε στις Συνθήκες Ειρήνης διεκδικήσεις πολύ ευρύτερες από εκείνες που έδειχνε να εξασφαλίζει η καθυστερημένη επίσημη είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο³ λόγω του Εθνικού Διχασμού.⁴

Ο αρχιστράτηγος Παπούλας με επιτελείς και τον Σωματάρχη Πολυμενάκο

Παρόλα αυτά, η ελληνική εκστρατεία στη Μικρά Ασία (1919-22) δεν ξεκίνησε σαν ελληνο-τουρκικός πόλεμος, όπως κατέληξε να θεωρείται από την έκβαση του εγχειρήματος. Η Ελλάδα έδρασε ως «εντολοδόχος» των συμμάχων της Αντάντ και νικητών του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου με στόχο την εφαρμογή των σχετικών Συνθηκών Ειρήνης των Παρισίων.⁵ Η επιχείρηση αντανάκλυσε και τις πολυδαίδαλες

μουσικές συμφωνίες που είχαν γίνει στη διάρκεια του και στη συνέχεια ενσωματώθηκαν στις Συνθήκες, μεταξύ αυτών στη θνησιγενή Συνθήκη των Σεβρών (1920).⁶

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, «αρχιτέκτονας» της Συνθήκης των Σεβρών, θεωρούσε τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο «ανεπανάληπτη» ευκαιρία να πραγματοποιήσει τη Μεγάλη Ιδέα.⁷ Το πάθος του για τη

Mavrogordatos, *Stillborn Republic: Social coalitions and party strategies in Greece, 1922-1936* (Berkeley: Berkeley University Press, 1983), σσ. 25-30. Θάνας Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική, 1916-1936* (Αθήνα: Εξάντας, 1977), σσ. 39-49.

5 Βλ. Quincy Wright, *Mandates under the League of Nations* (Chicago: University of Chicago Press, 1930/New York: Johnson Reprint, 1969). William Roger Louis, "The United Kingdom and the Beginning of the Mandates System, 1919-1922," *International Organization*, 23/1 (1969), σσ. 73-97.

6 *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ΄: «Από το 1913 έως το 1941» (Αθήνα: Εκδοτική, 1980), σσ. 113-116. Νίκος Παντελάκης, «Τα πολεμικά δάνεια 1918-1919 παράγοντας εξωτερικής οικονομικής και πολιτικής εξάρτησης», Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος και Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός* (Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1992), σσ. 405-415. Victoria Solomonidis, *Greece in Asia Minor, 1919-1922* (New York: Hurst, 2012).

7 Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *Μελέτες και Κείμενα για την περίοδο 1909-1940* (Αθήνα: Σάκκουλας, 1982), σ. 42. Σβολόπουλος, *Η απόφαση για την επέκταση στη Μικρά Ασία*, σσ. 13-15.

1 Σβολόπουλος, *Η απόφαση για την επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία* (Αθήνα: Ίκαρος, 2009), σσ. 13-22.

2 Γεώργιος Β. Λεονταρίτης, *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο* (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 2000), σσ. 299-379.

3 Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945* (Αθήνα: Εστία, 2003), σσ. 149-163.

4 George B. Leon, *Greece and the Great Powers 1914-1917* (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1974). George Th.

* Βλ. Μπότσιοι, Κωνσταντίνος Ε., «Μικρασιατικός Πόλεμος: από την συμμαχική εκστρατεία στην ελληνοτουρκική σύγκρουση», *Πρακτικά Διημερίδας, Μικρασιατικός Πόλεμος: Η ανάμιξη των Ξένων Δυνάμεων* (Αθήνα, Πελασγός, 2017), σσ. 43-62.

100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

Μικρά Ασία είχε διαμνηυθεί με κάθε τρόπο στους συμμάχους.⁸ Δέλεαρ για την ανάθεση της περιφρούρησης της Μικράς Ασίας αποτελούσε το αξιόμαχο του ελληνικού στρατεύματος. Για την Ανατολική Θράκη και τη Μικρά Ασία, η Αθήνα έθετε στη διάθεση των συμμάχων πολύ μεγαλύτερο στρατό από όσο προσέφεραν αθροιστικά οι μεγάλες συμβαχικές Δυνάμεις. Ο στρατός αποτέλεσε ισχυρό «όπλο» για να εξασφαλίσει η Ελλάδα καθήκοντα «εντολοδόχου» ήδη στις αρχές του 1919,⁹ εν όψει της Συνθήκης των Σεβρών.

Η διεθνής κατανομή ισχύος έμοιαζε να εξασφαλίζει σταθερή αναβάθμιση της Ελλάδας. Ο ισχυρότερος αντίπαλος, η Οθωμανική Αυτοκρατορία, είχε καταρρεύσει ταπεινωμένη ως σύμμαχος των ηττημένων

Κεντρικών Δυνάμεων. Στη θέση της γεννιόταν ένα κράτος σχεδόν περίκλειστο, σε ευρωπαϊκή δυσμένεια και πιεζόμενο από τις «Μεγάλες» χώρες που θα δημιουργούνταν γύρω του: Μεγάλη Αρμενία, Μεγάλη Ρουμανία, Μεγάλη Ελλάδα, Μεγάλο Βασίλειο των Νότιων Σλάβων (μετέπειτα «Γιουγκοσλαβία»)¹⁰. Ταυτόχρονα, περιοριζόταν ο «από Βορράν ολαβικός κίνδυνος» εξαιτίας της ήττας της Βουλγαρίας και της διάλυσης της τσαρικής αυτοκρατορίας. Υπογράφοντας τη χωριστή ειρήνη του Μπρεστ-Λιτόφσκ με τις Κεντρικές Δυνάμεις (1918), η Σοβιετική Ένωση αποκλείστηκε από τις διευθετήσεις των παρισινών Συνθηκών Ειρήνης και εισήλθε σε ένα είδος απομονωτισμού.¹¹ Η Μεγάλη Αρμενία υποσχόταν να απορροφήσει παλαιά οθωμανικά και ρωσικά εδάφη, ευνοώντας την πρόσβαση της Αντάντ στις πολύτιμες ενεργειακές πηγές της Μέσης Ανατολής.¹² Θα στέγαζε, επίσης, τον ποντιακό ελληνισμό. Ήταν η λύση που προέκρινε ως μόνη ρεαλιστική εκείνη την στιγμή ο Βενιζέλος,¹³ καθώς έδι-

νε προτεραιότητα στη Μικρά Ασία.¹⁴

ΙΚανοποιώντας τις περισσότερες ελληνικές διεκδικήσεις, οι σύμμαχοι υποδήλωναν την στρατηγική σημασία της Ελλάδας για την παγίωση της νέας διεθνούς τάξης.¹⁵ Η αναζήτηση εντολοδόχων εταίρων εξυπηρετούσε τις αμείλικτες οικονομικές συνέπειες του πολέμου και τις ασφυκτικές κοινωνικές πιέσεις για αποστράτευση.¹⁶ Κεντρικό μέλημα της

Τμήμα ιππικού στην περιοχή ποταμού Σαγγαρίου

Γαλλίας ήταν η «περικύκλωση» της Γερμανίας από ισχυρούς αντιπάλους (Γαλλία, Βέλγιο, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία).¹⁷ Η επόμενη μέρα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας απασχολούσε πρωτίστως τη Βρετανία, που ενδιαφερόταν να διαφυλάξει την πρόσβαση στο Σουέζ και τις Ινδίες. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε απο-

δειχθεί αναξιόπιστη σύμμαχος. Ρόλο-κλειδί θα έπαιζε πλέον η Μεγάλη Ελλάδα, που έμπρακτα αποδείκνυε την αφοσίωσή της στη Βρετανία και τη Γαλλία. Το Παρίσι αναγνώρισε στο Λονδίνο τον κύριο ρόλο στις υποθέσεις της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής. Αφού εξασφάλισε τον έλεγχο της Συρίας και γενναίες οικονομικές παραχωρήσεις από τους Τούρκους με δύο συνθήκες του 1921 (Μάρτιος και Οκτώβριος), η Γαλλία αποσύρθηκε από την Ανατολία.¹⁸

of Armenia, τόμος 3: *From London to Sèvres, February-August 1920* (Los Angeles: UCLA, 1996).

8 Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, «Η τύφλωση με τη Σμύρνη», Η Καθημερινή, 19 Ιουνίου 2009.

9 Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ', σ. 130.

10 «Βασίλειο Σέρβων, Κροατών, Σλοβένων» έως το 1929, οπότε μετονομάστηκε σε Γιουγκοσλαβία.

11 John W. Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk: The Forgotten Peace, March 1918* (London: Trade, 1971). Πβ. Gerhard L. Weinberg, *Eine Welt in Waffen. Die globale Geschichte des Zweiten Weltkrieges* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1995), σσ. 339-342, 425-426, 502-508, 651-670, 823-848.

12 Marian Kent, *Oil, Imperialism and the Middle East in British Foreign Policy, 1900-1940* (London: Frank Cass, 1993), σσ. 126-146.

13 *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ', σσ. 110, 134. *The Republic*

14 Adeeb Khalid, "Central Asia between the Ottoman and the Soviet Worlds", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 12/2 (2011), σσ. 451-476. Πβ. Edward Hale Bierstadt, *The Great Betrayal: Economic Imperialism and the Destruction of Christian Communities in Asia Minor* (Chicago: Pontian Greek Society of Chicago, 2008).

15 Βλ. το υπόμνημα της εποχής για τις ελληνικές διεκδικήσεις Eleftherios Venizelos, *Greece before the Paris Peace Conference* (New York: Current History, 1919). Λένα Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση της Ελλάδας, 1830-1947* (Αθήνα: Καστανιώτης, 2000), σσ. 527-547. Nicos Petsalis-Diomidis, *Greece at the Paris Peace Conference, 1919* (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1978).

16 E. Jay Howenstine, Jr., "Demobilization after the First World War", *The Quarterly Journal of Economics*, 58/1 (1943), σσ. 91-105. Stephen Richard Graubart, "Military Demobilization in Great Britain following the First World War", *The Journal of Modern History*, 19/4 (1947), σσ. 297-311.

17 Γιώργος Μ. Μαυρογορδάτος, «Δεν μπορούσε κανείς να προβλέψει σωστά», Η Καθημερινή, 17 Μαΐου 2009.

18 Philipp Bernard and Henri Dubief, "The Decline of the Third Republic, 1914-1938", Philipp Bernard and Henri Dubief, *The Decline of the Third Republic* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), σσ. 102-110.

Αιακανονισμό με το κεμαλικό καθεστώς προτίμησε το Μάρτιο του 1921 και η Ιταλία. Ασπονδη αντίπαλος των Ελλήνων στη Μικρά Ασία, είχε ανεχτεί ή και ενθαρρύνει τις κεμαλικές επιθέσεις κατά της ελληνικής παρουσίας στα βιλαέτια του Αϊδινίου και του Ικονίου, τα οποία θεωρούσε δική της σφαίρα επιρροής βάσει των μυστικών συμφωνιών του Λονδίνου (1915) και του Αγίου Ιωάννη της Μωριέννης (1917), καθώς και των αόριστων συμμαχικών παραχωρήσεων το 1919.¹⁹ Η ελληνική παρουσία στη Μικρά Ασία διέψευσε την προσδοκία της Ιταλίας να αναδειχθεί σε αποικιοκρατική δύναμη στην Ανατολική Μεσόγειο, ενώ έπληξε ταυτόχρονα την εμπιστοσύνη της προς τη Γαλλία και τη Βρετανία. Η απρόβλεπτη αντίδραση του κεμαλικού κινήματος έπεισε τους Ιταλούς για τη ματαιότητα του εγχειρήματός τους, προσφέροντας, παράλληλα, ένα εργαλείο πίεσης προς τον ανταγωνιστικό ελληνικό παράγοντα. Η συμφωνία Βενιζέλου-Τιττόνι (Ιούλιος 1919) για τη συνολική οριοθέτηση της ελληνικής και ιταλικής επιρροής σε περιοχές όπου και η Αθήνα και η Ρώμη ήγειραν αξιώσεις (Μικρά Ασία, Δωδεκάνησα, Βόρειος Ήπειρος), εγκαταλείφθηκε τον Ιούλιο του 1920 από την κυβέρνηση του Τζιοβάνι Τζιολιτίτι (1920-21).²⁰

Ο Κεμάλ εκμεταλλεύθηκε συστηματικά τον ελληνο-ιταλικό ανταγωνισμό, τους γαλλικούς φόβους για πιθανή τουρκο-σοβιετική σύμπραξη και την αναντιστοιχία των φιλόδοξων εδαφικών ανακατατάξεων προς τις περιορισμένες στρατιωτικές δυνάμεις των συμμάχων που θα τις επέβαλαν. Κλείνοντας ένα-ένα τα μέτωπα με τη δυσαρεστημένη Ιταλία και την «ειρηνιστική» Γαλλία (1920-21), στράφηκε ανενόχλητος εναντίον των ελληνικών δυνάμεων. Κρίσιμη καμπή στην πορεία των γεγονότων είχε χαράξει προηγουμένως η νίκη του επί των Αρμενίων στο Ερζερούμ (Δεκέμβριος 1920) που οδήγησε στο διαμελισμό της Αρμενίας μεταξύ Τουρκίας και Σοβιετικής Ένωσης ματαιώνοντας τους συμμαχικούς σχεδιασμούς «περικυκλώσεως» της Τουρκίας στο κεντρικό μικρασιατικό οροπέδιο.²¹

Για τη συνεννόηση με την Τουρκία το σοβιετικό καθεστώς έκανε μία εξαίρεση από την πολιτική εσωστρέφειας. Από αδυσώπητος εχθρός του σουλτανικού καθεστώτος²²

Απονομή αριστείων ανδρείας στις σημαίες του Ελληνικού Στρατού. Δορύλαιο, 18 Ιουλίου 1921.

μεταλλάχθηκε σε δυνητικό σύμμαχο του κεμαλικού εθνικισμού εναντίον της «ιμπεριαλιστικής» Δύσης και της θεοκρατικής Ανατολής. Στο αναδυόμενο κεμαλικό σύστημα διέβλεπε την προδιάθεση προς έναν εκσυγχρονιστικό εθνικισμό που θα μεταμόρφωνε την Τουρκία και θα αντικαθιστούσε την επεκτατική πολιτική της αυτοκρατορίας με μία *realpolitik* ισορροπίας δυνάμεων.²³ Παράλληλα, η απο-

μονωμένη και ταπεινωμένη Τουρκία της Συνθήκης των Σεβρών συγκέντρωνε τις προϋποθέσεις να γίνει σύμμαχος των Σοβιετικών στην προσπάθεια αναθεώρησης των Συνθηκών Ειρήνης. Ο Κεμάλ μοιράστηκε τη νίκη του επί της Αρμενίας με την ΕΣΣΔ λαμβάνοντας ως αντιπαροχή γενναία σοβιετική οικονομική βοήθεια για τη συνέχιση του πολέμου.²⁴ Με καλυμμένα τα νώτα προς την ΕΣΣΔ και τις δυτικές δυνάμεις αφιερώθηκε απερίσπαστος το 1922 στον πόλεμο εναντίον των Ελλήνων και Αρμενίων «εισβολέων» της Σμύρνης και των προσφύγων που είχαν καταφύγει εκεί εξαιτίας των προηγούμενων κεμαλικών επιχειρήσεων.

Η σκιά του Εθνικού Διχασμού

Ορουβημένος από την άνοδο του Κεμάλ, ο Βενιζέλος ενημέρωσε ήδη τον Οκτώβριο του 1919 τον Λούντ Τζωρτζ για τις αντιξοότητες του μικρασιατικού μετώπου.²⁵ Μετά την εκλογική ήττα του στην Ελλάδα, το χειμώνα του 1920-21, πρότεινε συρρίκνωση του ελληνικού μετώπου προς τη Σμύρνη και εκ νέου συνεννόηση με τους συμμάχους.²⁶ Αλλά το νέο αντιβενιζελικό καθεστώς, που αναδείχθηκε στις εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου 1920, δεν ήθελε να φανεί κατώτερο του προκατόχου του, παρότι οι σύμμαχοι μείωσαν την οικονομική και διπλωματική τους στήριξη.²⁷ Οι Αντιβενιζελικοί δεν διανοούνταν να κατηγορηθούν ότι εγκατέλειψαν τον εθνικό αγώνα. Ακολούθησαν τα βήματα του Βενιζέλου, ο οποίος είχε συστηματικά μεγεθύνει τις δυνατότητες του ελληνικού στρατού στα μάτια των συμμάχων για να παραμείνει η Ελλάδα «εντολοδόχος» και να υλοποιήσει τους στόχους της.

Οι αντιβενιζελικές κυβερνήσεις εγκλωβίστηκαν στον Εθνικό Διχασμό. Δεν έδειξαν να διαθέτουν ούτε τη νομιμοποίηση ούτε το πολιτικό θάρρος να αναθεωρήσουν τις αρχι-

19 Paul Helmreich, *From Paris to Sèvres: the Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920* (Ohio: Ohio State University Press, 1974), σσ. 5-10. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ', σσ. 110-111.

20 Διβάνη, *Η εδαφική ολοκλήρωση*, 445-455, 498-537, 649. Petsalis-Diomidis, *Greece at the Paris Peace Conference*, σσ. 113-115, 255.

21 Ό.π., σσ. 133-144.

22 Ronald Park Bobroff, *The Road to Glory: Late Imperial Russia and the Turkish Straits* (New York: Taurus, 2006).

23 Gotthard Jäschke, "Neues zur russisch-Türkischen Freundschaft von 1919-1939", *Die Welt des Islams*, 6/3-4 (1961), σσ. 203-222.

24 *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ', σσ. 186-188.

25 Ό.π., σ. 136.

26 Ό.π., σσ. 157-158. Μαυρογορδάτος, «Δεν μπορούσε κανείς να προβλέψει σωστά».

27 Σβολόπουλος, *Η απόφαση για την επέκταση στη Μικρά Ασία*, σσ. 67-97.

100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

κές διευθετήσεις. Φάνηκαν, επίσης, δέσμιες του μανιχαϊκού ανταγωνισμού με τους Βενιζελικούς για εθνικές επιτυχίες.²⁸ Ο Διχασμός συνεχίστηκε αμείωτος και από τις δύο πλευρές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της επιμονής και των βενιζελικών να συνεχιστεί η εκστρατεία στη Μικρά Ασία ήταν η συγκρότηση της Εθνικής Άμυνας μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου 1920 ως προληπτικής κίνησης εναντίον δυνητικής απεμπλοκής των αντιβενιζελικών από τη μικρασιατική υπόθεση. Η πρωτοβουλία αυτή απεδείχθη, βέβαια, σωτήρια για τη Δυτική Θράκη μετά την κατάρρευση του Μικρασιατικού μετώπου.²⁹

Πρόθυμο ακροατή για τη συνέχιση της εκστρατείας έβρισκαν οι αντιβενιζελικές κυβερνήσεις πάντα τον Βρετανό πρωθυπουργό Λούντ Τζωρτζ.³⁰ Αντίθετα, το βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών αμφισβητούσε τη δυνατότητα του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος να υπερισχύσει σε ένα αχανές μέτωπο κοντά στην καρδιά του κεμαλικού καθεστώτος και μακριά από τη δική του βάση στα παράλια. Παρόμοια εκτίμηση έκαναν και οι Γάλλοι. Στην Ελλάδα, λίγοι διατύπωσαν διαφωνία ως προς την εκστρατεία, με συνεπέστερο τον Ιωάννη Μεταξά. Ο Μεταξάς επέμενε ότι ο πόλεμος δεν μπορούσε να κερδηθεί, πιστός στις απόψεις που είχε εκθέσει εγγράφως προς τον Βενιζέλο ως επικεφαλής του Γενικού Επιτελείου ήδη τον Ιανουάριο του 1915. Απέρριψε πρόταση των αντιβενιζελικών να αναλάβει την ευθύνη της εκστρατείας το Μάρτιο του 1921 αντιτείνοντας «εάν μόνον διά του Βενιζέλου θα ήτο δυνατόν να σωθεί η Ελλάς, ας έλθω ο Βενιζέλος. Πρέπει να υπάγη ο τόπος μας εις τον διάβολον, διά να μη έλθω ο Βενιζέλος».³¹

Τι άλλαξε από το 1919 έως το 1922; Οι εξελίξεις μπορούν να ενταχθούν σε τρεις διαδοχικές φάσεις. Η πρώτη εκτείνεται από την έναρξη της εκστρατείας, το Μάιο του 1919, έως τον Μάρτιο του 1920, όταν η Συνθήκη των Βερσαλλιών απερρίφθη από την αμερικανική Γερουσία. Η απο-

στασιοποίηση των ΗΠΑ ώθησε εκτός Μικράς Ασίας και τις ευρωπαϊκές δυνάμεις νομιμοποιώντας την διάβρωση των συνθηκών από αναθεωρητικές δυνάμεις και αφήνοντας πεδίο ανάμιξης στους Σοβιετικούς.³² Η δεύτερη περίοδος καταλαμβάνει το διάστημα Μάρτιος 1920-Δεκέμβριος 1920, οπότε το ελληνικό δημοψήφισμα για το πολιτειακό ολοκλήρωσε τη μετάβαση από το βενιζελικό στο αντιβενιζελικό καθεστώς. Η επάνοδος του βασιλιά Κωνσταντίνου Α' στο Θρόνο προσέφερε στους συμμάχους το πρόσχημα να διακόψουν την οικονομική βοήθεια και να εγκαινιάσουν αποσπασματικότερη επικοινωνία. Η τρίτη περίοδος περιλαμβάνει το διάστημα από τον Ιανουάριο του 1921 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή τον

Φάλαγγα της XII Μεραρχίας βαδίζει προς τον Σαγγάριο (5 Αυγούστου 1921)

Αύγουστο/Σεπτέμβριο του 1922. Ξεκίνησε με εντυπωσιακές επιτυχίες του ελληνικού στρατού για να καταλήξει σε μακρόσυρτη στασιμότητα, μία χρυσή ευκαιρία ανασύνταξης για τον Κεμάλ, αλλά πηγή εξάντλησης για τις ελληνικές δυνάμεις. Από τις αρχές του 1922 αναζητήθηκε «διέξοδος» για τη συρρίκνωση του μετώπου προς τη Σμύρνη. Το σχέδιο για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης (Ιούνιος-Αύγουστος 1922) υπηρέτούσε αυτόν τον σκοπό.³³

Αλλά ούτε οι Έλληνες ούτε οι σύμμαχοι προέβλεψαν ότι ο κεμαλικός στρατός θα αντεπιτίθετο πια με όλες του τις δυνάμεις. Το τέλμα στο μέτωπο επί έναν χρόνο είχε καλλιεργήσει την εντύπωση ότι οι εξελίξεις θα ήταν αργές και το 1922. Ο Κεμάλ εκμεταλλεύτηκε το πλεονέκτημα του αιφνιδιασμού και την προδιάθεση για των ξένων Δυνάμεων για ουδετερότητα. Τα τετελεσμένα της Συνθήκης των Σεβρών έσπασαν σαν πορσελάνη κάτω από τα νέα τετελεσμένα που δημιούργησαν η τουρκική στρατιωτική δύναμη και η Μικρασιατική Καταστροφή.³⁴

28 *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ, σσ. 154-156, 194-195.

29 Edouard Driault, *Histoire Diplomatique de la Grèce* (Paris: Les Presses Universitaires de France 1926), τόμος 5, σσ. 408-411.

30 Inbal Rose, *Conservatism and Foreign Policy during the Lloyd George Coalition 1918-1922* (London: Frank Cass, 1999).

31 Ιωάννης Μεταξάς, *Το προσωπικό του ημερολόγιο* (Αθήνα: Γκοβόστης, 2005), τόμος 2, σσ. 386-392. Basil Thomson, *The Allied Secret Service in Greece* (London: Hutchinson, 1931), σσ. 242-262. Πβ. Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, *1915: Ο Εθνικός Διχασμός* (Αθήνα: Πατάκης, 2015), σσ. 143-144.

32 Gaddis Smith, *Woodrow Wilson's Fourteen Points after Seventy-Five Years*, Morgenthau Memorial Lecture on Ethics and Foreign Policy (New York: Carnegie Council on Ethics, 1993). Yücel Güçlü, "The Struggle for Mastery in Cilicia: Turkey, France, and the Ankara Agreement of 1921", *The International History Review*, 23/3 (2001), σσ. 580-603.

33 Michael M. Finefrock, "Ataturk, Lloyd George and the Megali Idea: Cause and Consequence of the Greek Plan to Seize Constantinople from the Allies, June-August 1922", *The Journal of Modern History*, 52/1 (1980), σσ. D1047-D1066.

34 Finefrock, "Ataturk, Lloyd George and the Megali Idea".